

У

ніверситет знань

ст.: проблеми історії та політології», що відбулась 16-18 травня 2002 р. у приміщенні НІУ ім. М. Драгоманова (Київ). Статті друкуються у журнальному варіанті.

Петро ЧЕРНЕГА,
кандидат історичних наук, доцент, зав. кафедрою історії
слов'янських народів Національного педагогічного універси-
тету ім. М. Драгоманова

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ДІАЛОГ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Налагодження українсько-польських відносин в останнє десятиріччя ХХ ст. стало результатом докорінних змін в Європі. Причиною цих змін був крах моделі суспільного ладу, що запроваджувався в країнах Центральної і Східної Європи після другої світової війни з приходом до влади комуністичних прорадянських партій. З особливою гостротою кризові явища командно-адміністративної системи управління суспільством державного соціалізму проявились наприкінці 1980-х рр.

Горбачовська «перебудова», викликана об'єктивною необхідністю у змінах, призвела до демократичних перетворень («революцій») в соціалістичних країнах Центральної і Східної Європи. У червні 1989 р. на виборах у Польщі перемогу здобуває «Солідарність». У серпні того ж року створюється уряд національної довіри на чолі з Тадеушем Мазовецьким — редактором часопису «Солідарність». Діяльність цього першого некомуністичного уряду Польщі почалася з ліквідації всього, що нагадувало про тоталітарний режим [1]. Відбулись суттєві зміни й у зовнішній політиці країни, тобто зовнішньополітичний курс, в основу якого були покладені польські національні інтереси, тепер визначався у Варшаві, а не в Москві.

Попервах здавалось справою майбутнього налагодження й розвиток повноцінних політичних відносин Польщі зі своїми східними сусідами — радянськими республіками, Україною зокрема, оскільки останні не були суб'єктом міжнародних відносин де-факто. Та все ж на першому з'їзді Народного Руху України (8-10 вересня 1989 р.) були присутні близькі новим урядовим колам Польщі представники «Солідарності», в тому числі Адам Міхнік, Богдан Борушевич, Владзімеж Мокрий [2].

16 липня 1990 р. Верховна рада України прийняла Декларацію про державний суверенітет. Цей документ де-юре дозволив Україні проводити більш самостійну зовнішню політику та диференціювати її в залежності від обставин стосовно центру та інших окремих радянських республік.

У вересні 1990 р. до Києва прибула офіційна делегація Республіки Польща. В ході візиту міністрами закордонних справ України А.Зленко і Польщі К.Скубішевським була підписана **Декларація про принципи і основні напрямки розвитку українсько-польських відносин** [3]. В ній зазначалося, що сторони не мають жодних територіальних претензій одна до одної і що польсько-український є кордон неперорухний.

Передбачалося налагодження політичної, економічної та науково технічної співпраці. Обидві сторони зобов'язувалися дотримуватися прав національних меншин і поліпшити становище етнічних поляків в Україні та етнічних українців у Польщі.

Декларація мала на меті покласти край поширенню антипольських і антиукраїнських стереотипів як згубного наслідку багаторічної шовіністично-комуністичної пропаганди радянського зразка в обох країнах, а також юридично узаконити оновлені польсько-українські зв'язки на основі реальних, а не перекручених історичних фактів і традицій.

Декларація містила посилання на «національно-культурну спорідненість польського та українського народів», крім того, висловлювалась надія, що «позитивний спадок тривалих відносин» дасть змогу зміцнити українсько-польські зв'язки. Цей документ показував, що Україна вже не керується в зовнішній політиці настановами Москви і не орієнтується винятково на неї. Декларація виявилась першим документом, який стверджу-

вав українсько-польські відносини на рівні двох незалежних держав центральноєвропейського регіону [4].

На прес-конференції міністр закордонних справ Польщі К.Скубішевський сказав:

«Я радий, що приїхав у Київ і що ми підписали цей важливий документ. У Радянському Союзі відбуваються разючі зміни. Польща не втручається у внутрішні справи СРСР і України. Але ми беремо до уваги факти. Декларація про державний суверенітет України сприйнята в Польщі з великою увагою і повагою» [5].

Під час зустрічі офіційних представників обох країн 6-8 вересня 1991 р. сторони досадили домовленості про обмін надзвичайними і повноважними послами. Республіка Польща стала першою державою, яка визнала самостійність і незалежність України і заявила про бажання встановити з нею повні дипломатичні відносини. Це відбулося 2 грудня 1991 р. о 18 годині коли спеціальний посланець польського уряду Ежи Козакевич засвідчив свою повагу до вибору українського народу в міністерстві закордонних справ України і повідомив про офіційне визнання [6]. Тоді ж польські часописи рясніли повідомленнями, що вперше за декілька століть Польща має східний кордон з потенційною дружньою державою, що незалежність України змінила геополітичне становище Польщі, всієї Європи і навіть світу.

У травні 1992 р. у Варшаві відбулася зустріч президентів України і Польщі. Л. Кравчук та Л. Валенса підписали **Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво**. У ньому було зафіксовано положення про політичне співробітництво на міжнародному та регіональному рівнях, відсутність територіальних претензій між двома державами, відмову від війни як засобу вирішення спірних питань. Угодою визнавалось, що суперечності мають регулюватися європейськими нормами, а Україна і Польща прагнуть інтегруватися в Європу.

Цікавими є спогади учасників того історичного самміту. Так, Антон Бутейко, тодішній заступник міністра закордонних справ України, згадує: «Для мене пам'ятними були всі візити Президента України до інших країн. Але, мабуть, особливо цікавим було відвідання Варшави. Якось так сталося, що офіційні радянські публікації, «поїзди дружби» в Київ і Варшаву та інші заходи камуфлювали історично непрості стосунки, що що існували між нашими народами... Але перші ж зустрічі породили надію на дійсно добросусідське партнерство. І не випадково вже в ході візиту-відповіді до України польський президент повторив слова, сказані на початку століття про те, що без незалежної України не може бути незалежної Польщі. Можна з переконаністю сказати, що саме лінія української поведінки в Польщі зробила можливим подаль-

ше підписання президентами обох держав документу про взаєморозуміння і злагоду» [7].

Відомий публіцист Ернест Скальський запропонував польському Сеймові «проголосити декларацію про подолання кривавої спадщини, згідно з формулою листа єпископів*: прощаємо й просимо прощення, та очікувати відповідної реакції з української сторони» [8].

На думку Карла Гартмана, Л.Кравчук вирушив до Варшави для того, щоб створити деяку подобу альянсу з Польщею, яка б включала і офіційні відносини у військовій галузі [9]. Тобто, в якійсь мірі цей візит і підписана декларація мали показати Росії, що ніяких суперечностей між Польщею і Україною немає і бути не може, що ніщо не завадить Україні розбудувати незалежну державу та перешкодити зближенню Польщі з Європою.

Та цей самміт, разом з тим, приніс для українських політиків розчарування. Ще до візиту Президента України офіційні особи наполегливо вели переговори зі своїми польськими колегами про можливість приєднання України до «Вишеградської групи». Це об'єднання було створено Польщею, Угорщиною і Чехословаччиною для координації дій, спрямованих на інтеграцію в Європейський Союз і НАТО. Але проти членства Української категорично виступили Угорщина і Чехословаччина, обгрунтовуючи це тим, що Україна значно відстає від них за темпами проведення політичних та економічних реформ. На думку аналітика Держдепартаменту США С.Буранта, справжня причина полягала в тому, що ці країни намагалися дистанціюватися від своїх східних сусідів та не бажали погіршувати стосунки з Росією, яка вважала Україну зоною свого впливу [10].

Крім того, польські офіційні особи або нейтрально, або ж негативно ставилися до спроб українських дипломатів встановити тісні контакти і зв'язки з Францією і Німеччиною.

Разом з тим, під час візиту Л.Кравчука в травні 1992 р. до Варшави було підписано цілу низку угод і домовленостей, які створювали повноцінну договірно-правову базу польсько-українських торгово-економічних відносин, зокрема, *Угоду про господарське і науково-технічне співробітництво; Угоду про економічне, науково-технічне та виробниче співробітництво між Міністерствами сільськогосподарства України і Польщі, а також Угоду про міжнародні автомобільні перевезення*.

Для налагодження міжрегіональних відносин 18 грудня 1992 р. було підписано *Угоду про співробітництво прикордонних воєводств областей України і Польщі, а в січні 1993 р. — Угоду про взаємне заохочення та захист інвестицій*. У червні між урядами України і Польщі було укладено *Угоду про залізничне*

*Мається на увазі лист 1965 р. польських єпископів до вищого католицького духовенства ФРН. (Ред.)

сполучення через державний кордон.

Для ефективного впровадження в життя спільних документів було створено координаційні органи, в тому числі Міжурядову українсько-польську змішану Комісію з питань торговельного та економічного співробітництва (на початку 1993 р.), Міжурядову Координаційну раду з питань міжрегіонального співробітництва (у травні 1993 р.) [11]. Під час візиту міністра закордонних справ Г.Сухоцької було проголошено створення Консультативного Комітету Президентів України і Польщі (травень 1993 р.) в складі двох комісій: з політичних питань та безпеки і у справах національних меншин. Саме співголова Комітету Президентів Єжи Мілевський (нині покійний) доклав максимум сил для започаткування курсу українсько-польського стратегічного партнерства.

Візити офіційних осіб обох країн, підписані документи та поступове й неухильне поглиблення двосторонньої торгівлі у 1993 р., на думку Г.Сухоцької, давало підстави охарактеризувати українсько-польське співробітництво як зразкове.

Та в тому ж таки 1993 р. розвиток українсько-польських відносин дещо загальмувався. Під впливом внутрішньополітичної боротьби у Польщі та позиції Росії стосовно змін в геополітичній ситуації в центральному та східноєвропейському регіоні Польща коригує принципи своєї зовнішньополітичної стратегії і проголошує політику «рівновіддаленості» щодо українсько-російських відносин. Коли Росія і Україна вели складні переговори про підвищення плати за транзит російської нафти і газу у Європу українською трубопровідною системою, Польща парафує угоду з Росією щодо будівництва газопроводу через Білорусію та Польщу до Німеччини. В Україні це викликало негативну реакцію, оскільки це рішення польського уряду позбавляло українську сторону можливості вплинути на Росію. Український трубопровід на той час був (і є тепер) єдиним, яким російський газ надходив в Європу. А тодішній прем'єр-міністр Л.Кучма назвав польсько-російську угоду «антиукраїнським актом» [12]. Втім, з польської сторони ця угода не набула реального змісту. Це було пов'язано як з критикою польського уряду всередині країни, так і з тим, що не зважаючи на «рівновіддаленість», польська влада розуміла, що, підтримуючи в такий спосіб Росію, нехтує життєвими інтересами України, а відтак сприяє відновленню російського впливу в регіоні.

Прогрес у розвитку українсько-польських відносин все ж відбувався. У лютому 1994 р. міністр закордонних справ Анджей Олеховський ініціював нові підходи стосовно східної політики Польщі. Не виокремлюючи жодної зі східних країн-сусідів, пропонувалося сприяти їм у побудові демократичних інститутів і ринкової економіки шляхом збільшення контактів між особами і розвитку торговельних

зв'язків [13]. Тобто, Польща, додержуючись політики «рівновіддаленості», заявила про готовність відігравати ту ж саму роль стосовно східних країн-сусідів, яку західноєвропейські країни відігравали щодо Польщі.

Існує також інша думка щодо тимчасового періоду застою у польсько-українських відносинах. Так, польські дослідники Е.Кшемєнь, Р. Закревські, К. Орлос та інші вважають, що на це вплинули прихід до влади коаліції лівих сил — Демократичного лівого альянсу та Польської селянської партії у листопаді 1993 р. та початок передвиборчої кампанії в Україні. Такий стан речей тривав до 1996 р., поки не відбулася зустріч президентів України і Польщі — Л.Кучми і А.Квасневського [14].

Разом з тим, не слід забувати, що Польща зі здобуттям політичної незалежності намагалася зробити все для свого вступу до НАТО і тісної співпраці з західноєвропейськими державами. Викликано це було, звичайно, намаганням уникнути загрози зі Сходу. Пріоритет був наданий співпраці з такими центральноєвропейськими державами, як Чехія, Угорщина, Словаччина і навіть Литва, які мали подібні стратегічні цілі. В той же час Україна зі своєю «багатовекторною» міжнародною політикою та економіко-енергетичною залежністю від Росії не відповідала рівню названих центральноєвропейських країн.

Проголошена президентом України Л.Кучмою програма реформ і бажання офіційного Києва співпрацювати з західними державами дало привід польським політикам відновити перспективні зв'язки з Україною.

Вже 17 серпня 1994 р. у Луцьку у супроводі 12 міністрів від кожної сторони зустрілися прем'єр-міністри В.Масол та В.Павляк. Вони провели робочу зустріч, на якій були визначені пріоритети двостороннього співробітництва, зокрема в прикордонні, у межах еврорегіонів «Карпати» і «Буг».

Саме завдяки рішучій підтримці Польщі Україну було прийнято до Ради Європи у вересні 1995 р. 24-28 вересня того ж року у Варшаві було покладено початок систематичним консультаціям щодо напрямків і форм співробітництва двох держав. Тоді ж Україна завдяки підтримці Польщі стала членом Центральноєвропейської ініціативи (ЦЕІ).

Видатною подією в стосунках між двома державами став візит президента Польщі до України 20-22 травня 1997 р., під час якого була прийнята спільна заява «**До порозуміння і єднання**». На думку А.Квасневського, «Глибока людська формула «вибачаємо і просимо вибачення» має сенс навіть тоді, коли над кимсь не тяжіє безпосередня відповідальність за те, що відбувалось в минулому» [15].

Отже, реалізуючи досвід налагодження польсько-українського співробітництва протягом останнього десятиріччя, можна дійти висновку, що і в подальшому динамічний роз-

вигук дружніх відносин між суверенними державами буде сприяти розширенню зони стабільності і безпеки як в цілому в Європі, так і в світі, уладнанню таких невідкладних проблем, як спільний кордон і прикордонні зв'язки, торговельний обмін та економічне співробітництво, забезпечення прав національних меншин тощо.

Співпраця Польщі і України створює сприятливий ґрунт для суспільно-політичного і економічного розвитку кожної з держав і водночас піднімає авторитет обох країн на міжнародній арені.

Всебічні і якісні партнерські стосунки між Україною і Польщею зміцнюють внутрішню безпеку обох країн, знижують рівень зовнішньої загрози, зокрема ризик потрапити знову під вплив Москви. Такий стратегічний курс відповідає інтересам інших центральноєвропейських країн як певної гарантії стабільності і миру у цьому регіоні.

У зв'язку з цим зауважимо, що потенційна загроза з боку Росії для України є набагато серйознішою, ніж для Польщі, яка не має спільного кордону з Російською Федерацією (за винятком Калінінградського анклав), бо ставить взагалі питання про подальше існування Української незалежної держави та її територіальну цілісність.

Також об'єктивними передумовами розширення співробітництва України і Польщі в усіх сферах суспільного й економічного життя слід вважати й чинники географічного, природного, історичного, політичного і соціально-економічного характеру, зокрема, приналежність до єдиного географічного простору, етнічна спорідненість, близькість культур, історичних традицій, геополітичних і геостратегічних цілей, схожість соціально-економічних, екологічних та техніко-технологічних проблем розвитку продуктивних сил країн, прагнення держав до здійснення ефективних ринкових реформ і трансформації власних економічних систем у напрямі все більшого їх наближення до західноєвропейських структур, включаючи не лише політичні, інституціональні та економічні, а й військові.

Таким чином, сучасні взаємини між Україною і Польщею визначаються як **стратегічне партнерство**. Як вважає Стівен Бурант, аналітик Державного департаменту США, це передбачає, що обидві країни дотримуються спільної політичної стратегії, а національні еліти прагнуть проводити політику «возз'єднання» з Європою, що означає входження у західноєвропейські структури, а також вступ до НАТО, або, як варіант, налагодження з цим альянсом якомога тісніших зв'язків без членства в ньому. Уряди обох держав намагаються створити в себе політичні і економічні передумови для співпраці з цими структурами, а саме: ринкову економіку, інститути демократії та гарантії дотримання прав національних меншин [16]. Разом з тим, зауважимо, що саме Польща (а не

Україна) робить рішучі кроки на шляху втілення в життя основних ідей стратегічного партнерства.

В той же час, політичні еліти ані в Польщі, ані в Україні не прагнуть в залежності від зовнішньополітичної кон'юнктури поглиблювати негативні настрої в суспільстві, а ставлять на перше місце добросусідські відносини

Саме тому українсько-польські відносини розвиваються досить динамічно в політичній, економічній, торговельній, військовій і культурно-освітній сферах і мають ще нереалізований потенціал.

Зрозуміло, Україні належить ще багато зробити у вирішенні важливих проблем політичного і економічного характеру. Але подолання країною разом з Польщею всього за десять років взаємної неприязні та національних упереджень на державному рівні* вже є прикладом для інших народів.

І чи не єдиною перешкодою в наших взаєминах залишається те, що Україна, декларуючи європейський вибір, дедалі поглиблює не завжди рівноправну і рівноцінну співпрацю з Російською Федерацією в економічній і особливо у військово-технічній галузях. Це може призвести до того, що Польща як європейська країна, член НАТО і кандидат до вступу в ЄС може відмовитися від партнерства (або знехтувати ним), якщо Україна перетвориться на сателіта Росії.

Посилання

1. Дем'янець В. Політична та соціально-економічна трансформація в Польщі у 90-х роках. // Людина і політика. — 2000. — №4. — СС. 30-31.
2. Стівен Р. Бурант. Україна і Польща: до стратегічного партнерства. // Політична думка. — 1997. — №3. — СС. 100-101; Бойко О. Народний Рух України: від створення місцевих організаційних структур до установавого з'їзду. // Людина і політика. — 2001. — №3. — С.6.
3. Сорока М. Світ відкриває Україну. — К., 2000. — С. 15
4. Глібов В., Горун Д. Українсько-польські взаємини в пострадянський період. // Політика і час. — 1997. — № 5-6. — С. 17.
5. Сорока М. Вказ. праця. — С.16.
6. Там само. — С.68.
7. Там само. — С.154.
8. Заброварний С. До повного примирення і щирого порозуміння. // Політика і час. — 1997. — №9. — С.43.
9. Karl Hartmann. Polens Ostpolitik und die Ukraine. // Osteuropa. — Oktober, 1995, — p.954.
10. Стівен Р. Бурант. Вказ. праця. — С.102.
11. Афанасьєв І. Польсько-українські стосунки у 1991-1997 рр. // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття. — К., 1999. — С.126.
12. Стівен Р. Бурант. Вказ. праця. — С.102.
13. Там само. — С.103.
14. Rzeczpospolita. — 29 Luty, 1996.
15. Віче. — 2001. №9. — С.38.
16. Стівен Р. Бурант. Вказ. праця. — С.99.

*На відміну від місцевого (локального) і побутового рівнів, де, на жаль, ще не подолані застарілі стереотипи. (Ред.)